

цивілізаційний відрив від незмінно імперського «русского мира». Заклик до всезагального пробудження поетеса написала понад 100 років тому: *«Вставай, хто живий, Не бійся досвітньої мли, / - В кого думка повстала! Досвітній огонь запали, / Година для праці настала. коли ще зоря не заграла»* (Леся Українка «Досвітні огні»)

### **Література**

1. Українка Леся. Голос однієї російської ув'язненої / Леся Українка // Твори. У 10 т. Т. 8 / Леся Українка. – К., 1965., С. 16.

2. Українка Леся. До М. П. Драгоманова 28 січня 1894 року / Леся Українка // Твори. У 10 т. Т. 9 / Леся Українка. – К., 1965, С. 175.

УДК 821.161.2+929

## **СЕСТРИ НЕ ТІЛЬКИ ПО КРОВІ: ЛЕСЯ УКРАЇНКА ТА ОЛЬГА КОСАЧ-КРИВИНЮК**

**Анастасія Шапошнікова,**

*наукова співробітниця відділу-музею «Літературне Придніпров'я» Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького (м. Дніпро, Україна)*

*У пропонованому дослідженні розглядаються відносини Лесі Українки та її сестри Ольги Косач-Кривинюк; опосередкований зв'язок Лесі Українки та Придніпров'я – місцевості, де понад 10 років мешкала та працювала її сестра. Проведено аналіз теми сестринства в житті та творчості Лесі Українки.*

**Ключові слова:** *Леся Українка, родина Косачів, Ольга Косач-Кривинюк, сестринство.*

*This study explored the relationship between Lesya Ukrainka and her sister Olga Kosach-Kryvyniuk; indirect connection between Lesya Ukrainka and Prydniprovyu, the area where her sister lived and worked for more than 10 years. An analysis of the topic of sisterhood in the life and work of Lesya Ukrainka.*

**Key words:** *Lesya Ukrainka, Kosach family, Olga Kosach-Kryvyniuk, sisterhood.*

*«Люба сестричка твоя, голубка, моя жалібниця, / гірко б заплакала, вгледівши бідну матусю, / впала б до третьої доні*

*моєї у рідні обійми, / тая ж одважна була, і розсудлива, й тихо-завзята, / завжди готова усіх захистити одним своїм серцем, / тим-то до неї горнулися мої всі малятка, / сльози свої їй несли, вона ж дарувала їм усміх» [7, с. 285]. У творах Лесі Українки досить часто з'являється тема сестринства – по духу, по крові. На цьому зауважує Віра Агеєва [3, с. 8], згадує про це у свої спогадах Ізидора Косач [13]. Не лише в «Ніобеї» знаходимо звернення до архетипу сестри в античному обрамленні. Досить яскравим є образ Касандри, створений Лесею Українкою. Юнг писав, що художній твір, окрім того що є символічним, має своїм джерелом не лише особисте несвідоме поета, а й сферу несвідомої міфології, первісні образи якої є спільним спадком людства [15, с. 7]. І цим спадком досконало, як і подобає генію, розпоряджалась Лариса Петрівна Косач, «перекладаючи» міфи та легенди на мову своїх сучасників, використовуючи первісні образи сестер для того, щоб підняти важливі філософські питання щодо сутності сестринства – розмежування та взаємозв'язку сестринства по крові та духу. *«Радій, Гелено, – / бо ми не сестри», «Хіба сестра сестру повинна вбити? / Сестра сестрі частіше помагає»* – вустами Касандри Леся Українка вказує, що сестринство це близькість та розуміння, а не просто формальне звертання [8, с. 10]. Звісно, що досвід сестринства по крові Леся Українка мала не аби який – три рідні сестри. В цьому дослідженні звернемося до сестринства по крові і по духу, а саме до відносин Лесі Українки та її молодшої сестри Ольги Петрівни Косач (у заміжжі Кривинюк).*

Не треба бути прихильниками теорії психоаналізу, щоб погодитися, що родина, зокрема сестри, впливають на формування людини, лишають свій відбиток на творчому доробку. Особистість Лариси Косач так само сформована під цими впливами і, безсумнівно, вона впливала на світогляд своїх молодших сестер. Маємо дві причини, чому зупинилися саме на взаєминах Лесі Українки з сестрою Ольгою Косач. Перша – Леся Українка вважала її близькою за духом; у листі до сестри Ольги за 1897 рік читаємо: *«Я думаю, що ми ніколи не розійдемося різно, завжди будемо рідними не тільки по крові, але й по духу, – а чи кожна людина має таких рідних?»* [9, с. 404]. Друга – життєпис О.П. Косач-Кривинюк пов'язаний з Придніпров'ям та колекцією Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького (далі – ДНІМ).

Коли Ларисі Косач було шість років, то в неї з'явилася сестра – 26 травня 1877 року народилася Ольга Косач.

Пізніше Леся Українка буде звертатися до неї: *любий Пуцю, Ліля, дорогий Ліцику, люба моя Лілея, Зірко, моя Лілія, Джілія, Ліліточка, душа зvezды моей, mein braves Mädchen, милая Лілеєнька, моя рожево-золотая, тощо.*

Леся Українка була в Катеринославі разом з сестрою Ольгою та матір'ю. Сталося це у червні 1891 році. Про цю поїздку згадує Олена Пчілка у своїх спогадах «В гостях у Катеринослава»: *«Мені доводилось колись раниш, як я була в Катеринославі з дітьми, бачити перший поріг Дніпровський, Кодак, що лежить верстов за 8 чи 10 від Катеринослава»* [6, с. 16] Пише про це і Ольга Косач-Кривинюк у книзі «Леся Українка. Хронологія життя і творчості»: *«В червні Леся з матір'ю і сестрою Ольгою поїхали до Євпаторії. Їхали до Києва залізницею, од Києва до Катеринослава пароплавом Дніпром»* [4, с. 140].

Пізніше доля оселила Ольгу Косач на Катеринославщині, а Леся Українка не раз згадувала про Катеринослав: то свій архів та книжки у місто відправляла *«хотіли б ми тобі послати збираницю книжок і журналів прочитаних і хоча не зайвих, але і не необхідних для нас, що лежать у нас без ужитку, бо тут читачів на їх нема, а в Катеринославщині могли б людям послужити під твоєю опікою»* [11, с. 322], то прохала масла вислати *«чомусь думаю, що в Катеринославі повинно бути добре натуральне масло (там же німців багато довкола), коли се справді так і коли тобі не трудно його купити»* [11, с. 375], то отримувала запрошення як від сестри, так і від місцевої інтелігенції, просвітян.

Сьогодні в експозиції Дніпропетровського національного історичного музею представлено збірку Лесі Українки «На крилах пісень» (фондовий предмет), яка потрапила до музею у якості дарунку від Олени Пчілки у травні 1915 року. Тоді мати Лесі Українки вкотре відвідала музей і подарувала книжку з підписом: *«Прекрасному історичному музеєві в Катеринославі. Пам'ятка від О. Пчілки. с. Кам'янка. 1915 р.»*.

Однак, на нашу думку, найбільший зв'язок між Лесею Українкою та Придніпров'ям в тому, що ця місцевість понад 10 років була домівкою для її золоторожевої Лілеї.

*«На літо зелене / Поїду я геть в чужий край, / Згадай же про мене, / Як підеш по квіти у гай. / Спогадуй, Олесю, / Сестру свою Лесю! / Весняного ранку / Даю тобі сюю веснянку!»* – саме така остання строфа у вірші «Веснянка», написаному у 1890 році з посвятою «Сестрі, Олесі Зірці» [12,

с. 114]. Справді, не раз Лариса Косач у листах до сестри прохала не забувати себе і частіше писати. Беззаперечна близькість між сестрами, які вели переписку на різні теми, шукали поради та розради, відверто зізнавалися у труднощах, ділилися радощами, відчували одна в одній підтримку, хоч, мабуть, і були різними за характером. *«Ти знаєш, сестро, як блакитна нічка / бентежить серце, думку порива?»* [7, с. 240] – запитує лірична героїня у поезії «Братові й сестрі на спомин», і так лунали збережені в епістолярній спадщині питання Лесі Українки до Ольги Косач, коли вона розмірковувала про родинні відносини, кохання, життя, творчість.

Ольга Косач була більш практичною, могла і у садку *«мов курка»* гребтися, коли Лариса Косач зазначала, що *«тільки я до землі не схиляюсь, а все десь пробуваю в небесних сферах»* [9, с. 149] і рецепт пастилки з яблук написати [9, с. 320], *«не ставила всього на карту для любові»* [10, с. 380]. До неї зверталася Леся Українка за порадою, як розподіляти фінанси; обговорювала, як краще спілкуватися з батьками, тощо. Маючи постійну слабкість та виснажливу хворобу, Лариса Косач пишалася цілеспрямованістю, впертістю та енергійністю Ольги Косач, і свідомо (припускаємо, що і несвідомо) порівнювала себе з нею. *«Для вас, мої дорогі сестри і брати, я хотіла б бути енергійною, міцною, з ясним, хоч і поважним, поглядом, з сильними руками, здатними до постійної путньої роботи, з нормальним серцем і здоровою душею – тоді мені нічого було б ховати од вас і вам було б на що подивитись, а тепер... суди сама!»* [9, с. 347]. І якщо Леся Українка потребувала чіткого графіку роботи-відпочинку, то її молодша сестра, Ольга Косач, могла максимально витратити сили на освіту, опанування професії, громадську та просвітницьку діяльність.

Для жінки кінця XIX століття медицина була саме тією галуззю, де була можливість самореалізуватися та отримати стабільний заробіток. Тому більшість українок, не маючи змоги отримати вищу медичну освіту вдома, якщо мали змогу, то виїздили навчатися закордон [1, с. 71]. Саме так вчинила Ольга Кривинюк, яка по завершенню гімназії (до якої вступила одразу до 7 класу, отримавши гарну домашню освіту [13]) стала слухачкою Вищих жіночих медичних курсів у Санкт-Петербурзі. Вибір своєї сестри Лариса Косач

схвалювала і пишалась Ольгою, про що свідчать її листи: «Запевне, я можу тільки похвалити тебе, що ти вірно тримаєшся своєї медицини. Кому ж би з того була потіха, якби ти зосталась жінкою без професії, потративши 2½ роки інтенсивної праці надаремне?» [10, с. 286]. Інший лист засвідчує, що Л. П. Косач дослухалась до думки сестри з медичних питань: «Послухавши Лілі і Максима Івановича, я поки що оперуватись не збираюсь, але й на провірку не їду – нехай уже як зовсім тепло стане, бо я тепер холоду більше усього боюся» [11, с. 230].

Навчання медицині було складним. Леся Українка, проводячи паралелі зі своїм здоров'ям, знаючи, як воно нездужати, турбувалась, що для сестри це занадто виснажливо, прохала дбати про здоров'я. Та Ольга Косач успішно витримала усі життєві випробування на шляху до професії.

Займалась Ольга Косач медициною і на Придніпров'ї. Ольга Петрівна Косач-Кривинюк мешкала разом зі своєю родиною в Лоцманській Кам'янці, передмісті Катеринослава (нині район міста Дніпра). Лікар за фахом, Ольга Петрівна майже десять років (з 1910 р.) працювала на посаді ординатора патронажу Катеринославської губернської земської лікарні. У патронаті Ольга Петрівна Косач-Кривинюк опікувалася психічно-хворими дітьми та дітьми-сиротами, проводила амбулаторний прийом хворих [14]. У 1914 р. була нагороджена срібним нагрудним знаком до 50-ліття заснування земських установ.

Історик Д. І. Яворницький, на той час директор Катеринославського краєзнавчого музею, який товаришував з Оленою Пчілкою, клопотав перед губернатором, допомагаючи Ользі Косач-Кривинюк поселитися у Лоцманській Кам'янці. Так, Ольга Косач спочатку жила у звичайній сільській хаті, а потім у окремому будинку [2].

На Придніпров'ї життя Ольги Косач-Кривинюк не було простим. Читаємо у листі від Лесі Українки за 1913 рік і бачимо стурбованість за здоров'я сестри: «А тепер от я тобі неприємність напишу, вживаючи права старшої сестри. Яке се в тебе протианемічне лічення з трьома чужими мовами, з юрбою дітвори в хаті, з двома службами медичними, з репетицією небоги і т. п., з їздою щодня по 14 верстов?» [11, с. 469]. Та не зважаючи на професійне навчання, роботу протягом десяти років, Ольга була з родини Косачів і не могла лишатися осторонь літературної діяльності. Займалась Ольга Косач-Кривинюк

перекладами; у фондах ДНІМ зберігаються катеринославські видання її перекладів Ч. Діккенса «Різдвяна пісня в прозі, або різдвяні оповідання з привидами» 1918 року, «Чеські оповідання для дітей», спільний переклад з чоловіком М.В. Кривинюком, ілюстрації М.С. Погрібняка, 1918 року. Окрім перекладів разом з чоловіком вони вели видавничу справу, популяризували українську дитячу літературу. Інколи в статтях про неї можна побачити на першому плані її характеристику як «письменниця». Однак тут хотілось би знову звернутися до музейного зібрання ДНІМ. У фонах зберігається переписка сина Ольги Петрівни Косач-Кривинюк – Михайла Михайловича Кривинюка (1905 – 1993) – з науковою співробітницею музею. Так, у листі від 1989 р. він пише: *«Моя мама О.П. Косач-Кривинюк дійсно була зв'язана з Катеринославом в роки 1911 (приблизно) – 1921. Однак вона не була письменницею і сама себе письменницею не вважала. Вона була лікаркою і в названі роки жила в селі Лоцманська Кам'янка і завідувала дитячим патронажем губернського земства». Ізидора Косач у своїх спогадах зазначає також «сестра Ольга, лікар з освіти, одного разу отримала нагороду за свою новелу, хоч письменницею ніколи не була», проте написала новелу «і змістом цікава, і формою гарна» (мова йде про домашній конкурс, організований Лесею Українкою за для розваги) [13]. Та для цього дослідження важлива ідентифікація Ольги Косач-Кривинюк як сестри – сестри ідеалогині національної аристократії і одночасно сестри змученої хворобою та життєвими випробуваннями жінки, яка потребувала підтримки та розуміння. Завдяки Ользі Косач-Кривинюк, яка склала хронологію життя Лесі Українки, зберегла її архіви, сучасники здатні побачити різні сторони Лариси Косач; дізнатися об'єктивні факти, котрі були ретельно зафіксовані завдяки сестринській суб'єктивності.*

В свої останні дні Лєся Українка чекала на приїзд сестри Ольги Косач, запитуючи у рідних, коли приїде Ліля [13]. Вона хотіла бачити поряд ту сестру, якій якимось писала: *«Я ж тебе люблю, в тім все діло. Я не пекти тебе хочу, я б сама за тебе в огонь пішла»* [5, с. 27]. Однак зовсім трохи не встигла Ольга Косач-Кривинюк – на світанку 1 серпня 1913 року полум'я життя Лариси Косач згасло. Та всі ми і досі освітлені промінням слова Лесі Українки; відчуваємо його читаючи «Хронологію», написану О. П. Косач-Кривинюк, роздивляючись збірку «На крилах пісень» в експозиції музею і, звісно, кожного разу, коли у важку годину згадуємо осяйні слова – «Contra spem spero!».

## Література

1. Байдак М., Бежук О., Вороніна М. Українські жінки у горнилі модернізації / заг. ред. О. Кісь. Харків: Кн. клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 303 с.
2. Василенко Н.Є. Катеринослав і родина Косачів. URL: <http://www.museum.dp.ua/article0312.html>. (дата звернення 25.01.2021).
3. З непокритою головою. Українська жіноча проза / Передмова, упорядкування В. Агеєвої. Київ: КОМОРА, 2017. 424 с.
4. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. Луцьк, 2006. 926 с.
5. Листи так довго йдуть...: знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі. Київ: Просвіта, 2003 р., С. 27–33.
6. Пчілка О. В гостях у Катеринослава. Рідний край. Київ, 1908. № 32. С. 16
7. Українка Л. Зібрання творів: у 12 т. Київ: Наук. думка, 1975. Т. 1. 446 с.
8. Українка Л. Зібрання творів: у 12 т. Київ: Наук. думка, 1976. Т. 4. 347 с.
9. Українка Л. Зібрання творів: у 12 т. Київ: Наук. думка, 1978. Т. 10. 541 с.
10. Українка Л. Зібрання творів: у 12 т. Київ: Наук. думка, 1978. Т. 11. 477 с.
11. Українка Л. Зібрання творів: у 12 т. Київ: Наук. думка, 1979. Т.12. 693 с.
12. Українка Л. На крилах пісень: Поезії. Київ: Веселка, 1994. 128 с.
13. Унікальний запис спогадів Ізидори Косач-Борисової, сестри Лесі Українки. URL: [https://www.youtube.com/watch?v=m5CTLDKkva8&ab\\_channel=Tamar aSkrypka](https://www.youtube.com/watch?v=m5CTLDKkva8&ab_channel=Tamar%20Skrypka) (дата звернення 25.01.2021).
14. Чабан М.П., Шевцова З.І., Гапонов В.В. Просвітянка Ольга Косач-Кривинюк – земський лікар на Катеринославщині (до 140-річчя від дня народження). *Гастроентерология*. 2018. Т. 52, №3. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/46459> (дата звернення: 25.01.2021).
15. Юнг К. Нойманн Э. Психологический анализ и искусство. Київ: Ваклер, 1998. 304 с.